

СВІТОВА ЕКОНОМІКА ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

УДК 378.014

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2023-3.1>

Гуткевич С.О.

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародної економіки,
Національний університет харчових технологій

Сидоренко П.О.

кандидат економічних наук,
АТ «Укразалізниця»

МІЖНАРОДНА АКАДЕМІЧНА МОБІЛЬНІСТЬ
В УМОВАХ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ОСВІТИ

В статті розглянуто теоретичні засади освітнього туризму на основі аналізу міжнародної академічної мобільності. Міжнародна академічна мобільність розглядається як складова розвитку науково-освітньої галузі, яка також має істотний вплив на загальний соціально-економічний поступ. Розглянуто питання, в зв'язку зі зростанням чисельності іноземних студентів, конкуренції між приймаючими країнами. Міжнародний освітній туризм є одним із проявів академічної мобільності. В процесі дослідження було визначено основні тенденції розвитку освітнього туризму в умовах інтернаціоналізації освіти. Проаналізовано також передумови та чинники розвитку освітнього туризму і виділено основні принципи стимулювання його розвитку.

Ключові слова: освіта, освітній туризм, академічна мобільність, освітні інновації, освітні програми, тенденції, ефективність, інтернаціоналізація.

INTERNATIONAL ACADEMIC MOBILITY
IN THE CONDITIONS OF THE INTERNATIONALIZATION OF EDUCATION

Gutkevych Svitlana

National University of Food Technologies

Sydorenko Pavlo

JSC Ukrzaliznytsia

This article analyzes the theoretical foundations of educational tourism based on the analysis of international academic mobility. International academic mobility is considered as a component of the development of the scientific and educational industry, which also has a significant impact on the general socio-economic progress. International educational tourism is one of the manifestations of academic mobility. In the process of research, the main trends in the development of educational tourism in the context of the internationalization of education were determined. This article also analyzes different approaches to the definition of educational tourism and examines the essence of this phenomenon. Educational tourism is defined as trips with an educational purpose lasting from overnight stay to one year, which may be accompanied by recreational activities. A classification of educational tourism by objectives, age of travelers, and stages of their career development is proposed. Educational tourism is considered as a complex, interdisciplinary phenomenon, which is demonstrated with the help of the graphic model "MET: Mobility, Education, Tourism". The proposed approach to the classification of types of educational mobility according to the objectives and duration of stay in the host country made it possible to distinguish between day visits, tourism, other types of educational mobility, temporary educational migration, and migration. The prerequisites and factors of the development of educational tourism are also analyzed, and the main principles of stimulating its development are highlighted, in particular, the application of the concept of the lifetime value of the client, i.e., taking into account the value of each visitor in the long term.

Key words: educational tourism, academic tourism, academic mobility, educational mobility, scientific and educational tourism, educational migration.

Постановка проблеми. Протягом останніх років, в умовах інтернаціоналізації освіти, зростає увага науковців до теми освітнього туризму, проте варто звернути увагу на відсутність єдиного підходу до визначення цього поняття. Низка дослідників вживають термін «академічний туризм», обмежуючись нетривалими програмами вищої освіти та аспірантури (докторантури), деякі розглядають це явище ширше, охоплюючи також шкільні освітні подорожі, не використовуючи чітких часових обмежень. Враховуючи міждисциплінарність цього поняття, ми вважаємо за необхідне більш детально дослідити його сутність, суб'єктний склад, види та форми, зокрема у зв'язку із загальними поняттями освіти, академічної мобільності, туризму та міграції. На нашу думку, такий комплексний підхід дозволить краще зрозуміти суть досліджуваного явища, зокрема його відмінності від подібних, пов'язаних (дотичних) або похідних процесів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз вживаності у базі скан-копій англomовних книжок «Google Books» ключових слів, пов'язаних з темою освітньої мобільності та освітнього туризму свідчить про відчутне зростання інтересу до відповідної тематики з початку 2000-х років.

Вагомий вплив на розвиток цих процесів мало також поширення практики освітньої (академічної) мобільності, однією зі складових якої можна вважати освітній туризм. Сама концепція освітньої мобільності також пройшла процес трансформації протягом досліджуваного періоду. Наприклад, спочатку ця концепція асоціювалась з мобільністю переважно викладачів. Зокрема,

Донгеркері С. [3] аналізуючи розвиток системи університетської освіти в Індії протягом 1947–1951 рр. наводить опис порядку денного Сьомого конгресу університетів Співдружності націй, де було прийнято рішення активізувати двосторонній обмін викладачами у форматі академічної мобільності. До речі, цей принцип взаємності залишається одним з ключових принципів освітньої (академічної) мобільності, який забезпечує максимальний позитивний ефект для усіх країн-учасниць, і може бути застосований до освітнього туризму.

Отже, невпинно зростають обсяги освітньої мобільності завдяки функціонуванню програми «Erasmus+», включаючи її попередні версії, зокрема у кінці 2021 загальна кількість осіб, які брали участь у різних форматах мобільності сягнула 12,5 млн осіб, накопичувальним підсумком, прогноз за 2022 – 13,2 млн осіб, що майже у два рази перевищує аналогічний показник станом на момент запровадження програми (див. рис. 1).

Як і інші різновиди туризму, освітній туризм має комплексний соціально-економічний вплив на приймаючу країну, оскільки будь-яка поїздка передбачає витрати на транспортування, проживання, харчування, розваги тощо. Відповідний економічний ефект посилюється у разі повторних поїздок, зокрема вже у виключно туристичних цілях. Цей фактор значною мірою залежить від досвіду, отримано під час першої, освітньої подорожі. Освітній туризм також є джерелом доходу для навчальних закладів та інших надавачів освітніх послуг державної або приватної форми власності. Окрім матеріальних цінностей, освітній туризм має значні переваги у соціально-

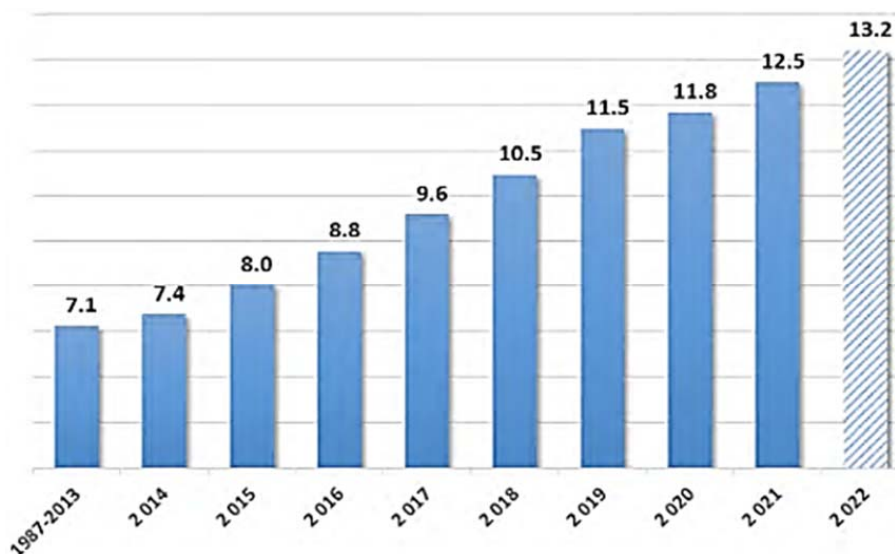

Рис. 1. Учасники програм Erasmus+ (здобувачі освіти та викладачі), накопичувальним підсумком, у розрізі років початку їхньої участі у відповідних активностях
Джерело: річний звіт Erasmus+ за 2021 р.

культурному вимірі як для приймаючої країни, так і країни походження туристів. Не дивлячись на те, що дослідження впливу освітнього туризму на економіку приймаючої країни привертає увагу все більшої кількості науковців, цей напрямок дослідження ще перебуває у процесі становлення. Однією з причин є відсутність достатньої кількості статистичних даних або даних необхідної якості. Проте, низка дослідників, наприклад Hussein S.H., Kusairi S. та Ismail F. [5], наголошують на вагомому впливі освітнього туризму на економічний розвиток приймаючих країн, спираючись на результати емпіричних досліджень. Отже, освітній туризм є важливим та перспективним напрямком дослідження. Поглиблення розуміння цього явища та пов'язаних процесів дозволить розробити ефективні заходи стимулювання розвитку освітнього туризму та підсилення його позитивного соціально-економічного впливу як на приймаючі країни, так і країни походження відвідувачів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз публікацій на тему академічної мобільності виявив розбіжність у трактуванні різними дослідниками видів та форм діяльності, пов'язаної із подорожами з метою здобуття нових знань та навичок. Відсутність єдиного підходу до визначення тієї частини академічної мобільності, яку можна трактувати як різновид туризму свідчить про актуальність подальшої систематизації наявних знань задля розробки більш уніфікованого підходу. Консенсус щодо визначення об'єкту та предмету дослідження сприятиме подальшому розвитку відповідного наукового дискурсу та емпіричних досліджень окресленої проблематики, оскільки неоднорідність теоретичних підходів до визначення відповідних понять може, наприклад, вплинути на якість статистичних даних в різних регіонах з точки зору їх комплексного аналізу, порівнювальності даних та всебічного висвітлення досліджуваного явища.

Перш ніж запропонувати власне визначення освітнього туризму, розглянемо концепції та поняття вищого рівня: освіта, академічна мобільність та туризм, спрощений зв'язок між якими ми пропонуємо унаочнити за допомогою графічної моделі «МЕТ» (див. рис. 2). Освітній процес є ключовою складовою як академічної мобільності так і освітнього туризму, це підтверджують результати чисельних досліджень мотивації суб'єктів обох процесів. Наприклад, Fidel Martínez-Roget, José Antón Rodríguez [6] дають узагальнення результатів досліджень внутрішніх та зовнішніх факторів академічної мобільності науковцями з різних країн. Не дивлячись на існування певних відмінностей у мотивації мобільних здобувачів освіти, що може пояснити соціально-економічними та культурними відмінностями між досліджуваними

регіонами та країнами, універсальною складовою привабливості приймаючих країн (pull motivation) є саме академічна, зокрема репутація відповідних науково-освітніх закладів.

Цікавим напрямом дослідження мотивації до участі у міжнародній академічній мобільності є визначення пріоритетів між різними факторами прийняття рішень з огляду на регіональну специфіку, демографічний розподіл та інші параметри. Згадані вище результати досліджень вказують на наявність внутрішніх факторів прийняття рішень щодо навчання в іншій країні (push factors), які мають відношення як до отримання нових знань та навичок, так і не пов'язаних з навчальним процесом. Наприклад, принагідне вивчення мови приймаючої країни (або мови навчання) є досить поширеною мотивацією, як і знайомство з іншою культурою та просто отримання нових вражень. Kosmaczewska J., Jameson S. [7] досліджують розподіл пріоритетів між академічними та рекреаційними цілями міжнародної мобільності здобувачів освіти на прикладі іноземних студентів у Польщі і роблять висновок про домінування саме туристичної складової серед факторів прийняття рішень. Також, науковці підкреслюють вплив на мотивацію відповідних студентів таких факторів, як особистий рівень добробуту (розмір наявних заощаджень) та очікувана тривалість перебування у приймаючій країні. Значення мала також країна походження цих студентів. Це підтверджує наше припущення щодо необхідності проведення більш комплексного, глобального дослідження мотивації до академічної мобільності з кластеризацією за приймаючими країнами та країнами походження, демографічними та іншими факторами.

Ми погоджуємося з тим, що рекреаційні чинники в певних випадках можуть бути більшим мотивуючим фактором до академічної мобільності, ніж процес навчання, особливо для випадків нетривалого перебування у країні. Саме ця особливість є однією з передумов виділення освітнього туризму як окремої ніші туристичної галузі та різновиду академічної мобільності. Проте, в запропонованій моделі «МЕТ» ми розглядаємо освіту, мобільність та туризм на концептуальному рівні як рівноправні складові, оскільки фактичне співвідношення їхнього впливу на мотивацію освітніх туристів значною мірою залежить від індивідуальних особливостей кожного туриста, приймаючого країни та країни походження.

Задля кращого розуміння явища освітнього туризму розглянемо більш детально поняття освіти, зокрема її ключові види (форми). За визначенням UNESCO, освіта – це процес сприяння навчанню або отримання знань, навичок, цінностей, переконань і звичок [2]. Згідно з Міжнародним стандартом класифікації освіти (International Standard Classification of Education – ISCED 2011)

**Рис. 2. Графічна модель «МЕТ»
(Mobility, Education, Tourism)**

виділяють формальну, неформальну та інші види освіти, які мають неформалізований та часто спорадичний характер [9].

Отримання формальної освіти передбачає цілеспрямоване проходження сертифікованих освітніх програм у державних або ліцензованих приватних навчальних закладах, які є складовими національної системи освіти. Кваліфікація, отримана в процесі формальної освіти є загальноновизнаною. Окрім середньої, вищої та професійно-технічної освіти, включаючи інклюзивні форми навчання, до формальної освіти можна віднести деякі різновиди освіти дорослих. Тобто, освітні програми, що відбуваються без відриву від виробництва також можна вважати різновидом формальної освіти, якщо отримані кваліфікації визнаються національною системою освіти. Отже, у спрощеному вигляді, одним з основних завдань формальної освіти є підготовка індивіда до ринку праці або іншого формату корисної для суспільства життєдіяльності. Це може стосуватись різних вікових груп, зокрема доросле населення, яке бажає підвищити свою кваліфікацію або змінити професію, якщо відповідні програми відповідають вимогам до формальної освіти. Ми робимо наголос на цьому аспекті, на нашу думку такий віковий ценз обмежує масштаб досліджуваного явища. Молодь (за різними підходами, це люди віком до 30–35 років) наразі становить більшість мобільних здобувачів освіти, наприклад, за даними звіту програми «Erasmus+» за 2021 освіта дорослих становила лише 1% від загальної академічної мобільності, проте цей напрямок розвитку освітнього туризму може продемонструвати більш динамічний розвиток у майбутньому [4]. Більше того, освітній туризм за участі дорослого населення на індивідуальному рівні може мати більший соціально-економічний вплив як на приймаючу країну, так і країну походження. Ця категорія освітніх туристів може

мати вищу купівельну спроможність та проявляти більший інтерес до туристичної складової освітніх подорожей. У контексті стимулювання розвитку освітнього туризму цій ніші варто приділити більше уваги, з огляду на її потенціал розвитку. Кожна категорія освітніх туристів з огляду на демографічні чинники може мати різну мотивацію та потреби, демонструвати різні сценарії поведінки як в освітньому процесі, так і під час рекреаційних заходів, тому це питання потребує поглибленого вивчення.

Неформальна освіта також передбачає цілеспрямований процес отримання освіти за посередництва постачальників освітніх послуг, тому може розглядатись у контексті освітнього туризму, зокрема як реалізація концепції навчання протягом життя (lifelong learning). Цей напрямок також має значний потенціал розвитку з точки зору його туристичної складової, оскільки до завдань неформальної освіти не належить забезпечення просування індивіда визначеним, стандартизованим освітнім шляхом. Це відкриває ширші можливості побудови освітніх програм з акцентом на професійний та особистісний (соціальний, культурний) розвиток у поєднанні з рекреаційними заходами. Як правило, це короткострокові заходи у форматі курсів, семінарів, майстер-класів. Найбільш поширеним прикладом є літні курси (табори) з вивчення іноземної мови, програмування (boot camps) та отримання інших вузькоспеціалізованих знань і навичок. Проходження таких курсів не передбачає досягнення визнаного освітнього рівня, як у випадку формальної освіти, але набуті знання та навички можуть бути достатньою підставою для працевлаштування у новій галузі. Вагоме значення у цьому контексті має якість відповідних освітніх послуг та визнання роботодавцями сертифікатів про успішне проходження відповідних програм. Це може забезпечуватись шляхом двосторонніх домовленостей між надавачами освітніх послуг та роботодавцями або завдяки використанню загальноновизнаних програм сертифікації, наприклад, для підтвердження знань англійської мови – IELTS, TOEFL.

Інші види освіти є менш релевантними для освітнього туризму, оскільки часто мають спорадичний, неструктурований характер, а освітній процес як правило є побічним наслідком звичайної життєдіяльності та не передбачає мобільності. Натомість освітній туризм – це цілеспрямована діяльність, до забезпечення якої часто залучаються спеціалізовані надавачі відповідних послуг.

Питання вікового цензу для визначення освітнього туризму доцільно розглядати у контексті рівнів освіти. Враховуючи той факт, що освітній туризм та мобільність мають важливе міжнародне значення, а різні країни можуть мати різні підходи до структуризації освіти, ми спиратимемося на

стандарт «ISCED 2011». Наразі існує два підходи: частина дослідників вважає шкільні подорожі частиною освітнього туризму, інші обмежуються рівнем вищої освіти. На нашу думку, доцільно застосовувати ширший підхід, але дотримуватись нижчого вікового порогу на рівні 13–15 років (віку, з якого за різними класифікаціями починається застосування терміну “молодь”). Це відповідатиме частині другого рівня освіти, рівням від 3 до 5 (середня та професійно-технічна освіта) та рівням від 6 до 9 (усі види вищої освіти, аспірантуру (докторантуру) або еквівалентні програми та подальше навчання). Обмеження за віком (освітнім рівнем) ми пропонуємо застосовувати з огляду на певні правові обмеження (можливість подорожувати самостійно), специфічні для кожної вікової групи моделі прийняття рішень (вплив інших на процес прийняття рішень, наприклад, батьків) та законодавчі обмеження споживацької поведінки.

Щодо використання терміну “освітній” чи “академічний” туризм – варто згадати визначені стандартом «ISCED 2011» різновиди орієнтації освіти: загальна (general) та професійно-технічна (vocational) освіта застосовується від 2 до 5 рівнів освіти, а для вищої освіти та аспірантури (докторантури) вживаються терміни «академічна» (academic) та «професійна» (professional), проте сам стандарт не дає чітких визначень цих термінів. Враховуючи зазначене та визначені вище вікові параметри освітнього туризму, ми пропонуємо використовувати термін освітній туризм як більш загальний.

Важливою складовою графічної моделі «МЕТ» також є освітня (академічна) мобільність. У офіційних документах Ради Європи академічна мобільність (academic mobility) визначається як період навчання, викладання та (або) проведення досліджень у країні відмінній від країни постійного проживання (країна походження). Цей період має обмежену тривалість і передбачає обов’язкове повернення. Вимога повернення є важливим принципом, на основі якого можна провести розмежування між мобільністю та міграцією, проте часові обмеження у згаданому вище прикладі не є достатньо чіткими, щоб розмежувати мобільність та тимчасову міграцію. З цією метою ми проаналізували найбільш поширені практики мобільності (наприклад, за підтримки Erasmus+) і прийшли до висновку, що міжнародна мобільність у контексті освітнього процесу може передбачати перебування у приймаючій країні від декількох днів до двох академічних років. Більш тривалі періоди навчання доцільно розглядати як тимчасову освітню міграцію. Якщо після завершення навчання особа залишається в приймаючій країні, працевлаштовується або перебуває у пошуках роботи, можна говорити про міграцію, зокрема приховану.

За аналогією до освітньої мобільності, освітній туризм передбачає обов’язкову наявність зворотного квитка (фізично або умовно, коли повернення є обов’язковою вимогою відповідної освітньої програми). Особливістю туристичного формату у цьому випадку також є той факт, що мета не змінюється протягом терміну перебування в приймаючій країні, на відміну від тимчасової освітньої міграції, яка може перетворитися у звичайну міграцію. Більш тривалий термін перебування передбачає ширший спектр факторів впливу на рішення щодо повернення, змінитись може як внутрішня мотивація, так і зовнішні фактори. Більше того, тимчасова освітня міграція може бути прихованою міграцією, оскільки справжні мотиви суб’єктів такого процесу можуть відрізнитись від тих, що декларуються. Це важливі аспекти з точки зору соціально-економічного впливу як на приймаючу країну, так і країну походження туристів (мігрантів), та у контексті розробки заходів стимулювання або обмеження відповідних тенденцій, з урахуванням соціально-економічної, міграційної та освітньої політики залучених країн.

Більшість дослідників погоджуються з тим, що довготривале перебування пов’язане з кардинально іншими моделями поведінки, зокрема споживацька поведінка буде більше нагадувати постійних жителів, на відміну від короткострокових поїздок: для короткострокової поїздки типовим форматом проживання буде готель, для проходження повноцінної бакалаврської програми – гуртожиток чи довгострокова оренда апартаментів. Аналогічний підхід може застосовуватися як до форматів харчування, пересування та проведення вільного часу. Можна припустити, що менша тривалість візиту сприятиме підвищенню інтенсивності щоденного графіку, натомість тривале перебування матиме більш розмірний характер.

Також, згаданий вище підхід до визначення академічної мобільності і практика програм «Erasmus+» передбачає подорожі не лише здобувачів освіти, але й викладачів (вчителів). На нашу думку, цю категорію подорожуючих доцільно розглядати окремо від поняття освітнього туризму, оскільки мова йде про виконання робочих функцій, хоч і в іншому середовищі. Проте, у межах згаданої програми така практика розглядається також як елемент навчання (підвищення кваліфікації), мабуть, через це відносно можливостей Erasmus+ вживається термін «learning mobility», що робить акцент саме на процесі навчання. Також, варто розмежувати освітню (навчальну) мобільність, яка поширюється на всі освітні рівні та практику навчання протягом життя, та академічну мобільність, яка стосується навчальних подорожей здобувачів освіти 6–8 рівнів (вища

освіта та аспірантура (докторантура) у мажах формальних освітніх програм та за посередництва вищих навчальних закладів.

Для прикладу більш ширшого змісту терміну освітня мобільність варто розглянути варіанти мобільності, які доступні в Erasmus+ та які одночасно можуть вважатися проявом освітнього туризму, у розрізі вікових категорій учасників (індивідів) та освітніх рівнів: програми навчання та (або) стажування для студентів або аспірантів, які охоплюють скорочені програми бакалаврату, магістратури або аспірантури (докторантури); в межах програм для молодих працівників також передбачені навчальні візити, тривалість таких програм може становити від 2-х днів до 2-х місяців; навчання для дорослих тривалістю до 1 місяця. Задля відокремлення освітньої міграції від тимчасового освітнього туризму ми пропонуємо перебування понад два академічні роки розглядати як тимчасовий освітній туризм, якщо після завершення навчання особа повертається до країни походження (інакше мова йде про міграцію), менш тривалі періоди – освітня мобільність. Щодо мінімальної тривалості таких освітніх візитів – ми не вважаємо до необхідне встановлювати у цьому випадку чіткі межі, адже одноденні візити також можуть бути корисною практикою. Такий підхід відкриває ширші можливості застосування концепції освітньої мобільності до внутрішніх подорожей (в межах однієї країни), розмежовуючи міжнародну та внутрішню мобільність.

З метою визначення часових меж перебування у форматі освітнього туризму розглянемо підходи до визначення туризму та ключових елементів цього поняття: відвідувач та турист. За визначенням UNWTO, відвідувач – це подорожуючий, який прямує до пункту за межами свого звичного середовища, і ця подорож триває менше одного року. Основна мета такої подорожі може бути будь-якою (робота, відпочинок або інші особисті цілі) за виключенням працевлаштування приймаючою установою. Відвідувачів можна вважати туристами, якщо візит передбачає ночівлю [11]. Аналогічну градацію можна застосувати і до подорожей з освітньою метою: відвідування (відвідувачі) – тривалість не більше одного дня (також є проявом мобільності), туризм (туристи) –

від однієї доби (з однією ночівлею, як мінімум), але менше одного року (див. рис. 3).

Визначивши часові межі освітнього туризму, варто також наголосити на особливостях цього виду подорожей з огляду на мету та суб'єктний склад. UNWTO розглядає освітній туризм (education tourism) як різновид туризму, основною метою (мотивом) якого є навчання, самовдосконалення, інтелектуальний розвиток та опанування нових або удосконалення існуючих навичок. Такий широкий підхід до визначення освітнього туризму дозволяє охопити як академічні програми навчання, короткострокові програми з розвитку певних навичок, освітні шкільні подорожі, курси з професійного розвитку, мовні курси тощо. Як зазначалось вище, ми також вважаємо за доцільне розглядати академічний туризм не як синонім освітнього туризму, а як його складову, яка охоплює лише формалізовані програми в межах закладів вищої освіти. Отже, освітній туризм можна класифікувати за метою з прив'язкою до рівнів освіти: шкільний – навчальні подорожі у процесі отримання середньої освіти згідно з формалізованими навчальними програмами, професійно-технічний – отримання вузькоспеціалізованих знань з метою опанування певної професії у межах як формальних так і неформальних освітніх програм, академічний – отримання вищої освіти або вченого ступеня згідно з формалізованими програмами підготовки, інше (саморозвиток) – опанування будь-яких знань та навичок в межах неформальних освітніх програм, наприклад, мовні курси, програми розвитку соціально-комунікативних навичок та інших напрямів саморозвитку.

Суб'єктний склад – інша важлива складова поняття освітнього туризму, якій варто приділити увагу для кращого розуміння досліджуваного явища. Окрім подорожуючих, освітній туризм передбачає наявність професійних суб'єктів, які надають освітні послуги та надавачів більш традиційних для туристичної галузі послуг, які споживаються під час таких подорожей. Також, відповідні поїздки можуть бути організовані як приймаючими установами, так і професійними посередниками (туристичними компаніями, професійними організаторами навчальних заходів

Денні візити	Туризм	Інша мобільність	Тимчасова міграція	Міграція
не більше одного дня	від однієї доби до одного року	від одного до двох років	понад два роки, але не безстроково	безстроково

Рис. 3. Класифікація міжнародних освітніх подорожей в залежності від тривалості перебування у приймаючій країні

тощо), особливо у випадку проходження неформальних освітніх програм. Подорожуючих можна класифікувати за віком: молодь – від 13–15 до 30–35 років, за різними класифікаціями; доросле населення – понад 30–35 років. У розрізі етапів кар'єрного розвитку можна виділити осіб без досвіду роботи, молодих фахівців, досвідчених працівників та тих, хто опановує нову професію, тобто мають досвід, який є нерелевантним або обмежено релевантним для нової професії.

Окремо варто виділити мобільність науковців з метою проведення досліджень. Таку діяльність ми пропонуємо розглядати як науковий туризм, окремо від освітнього туризму. Проте, обидва ці напрями можуть бути об'єднані у комплексне поняття – науково-освітній туризм, яке можна також застосовувати до відвідувань заходів, що мають змішаний (науковий, освітній та практичний) характер, наприклад, наукові конференції, симпозіуми, круглі столи та інші формати обміну результатами науково-практичної діяльності. У межах нашого дослідження ми не розглядатимемо це явище більш детально, зробимо тільки акцент на тому, що мобільність у межах програм підготовки аспірантів можна вважати освітнім туризмом, не дивлячись на те, що одним з результатів такого туризму може бути наукового дослідження. Варто зазначити, що саме науково-освітній формат часто поєднується з традиційними рекреаційними заходами. Його перевага полягає у тому, що організація відповідних заходів не завжди потребує наявності науково-дослідних потужностей, тобто вони можуть слугувати фактором залучення туристичних потоків до місць за межами традиційних туристичних маршрутів. Показовим прикладом подібної практики є організація щорічних зборів акціонерів компанії "Berkshire Hathaway Inc".

Чинники розвитку освітнього туризму.

Потенціал розвитку освітнього туризму, особливо в частині неформальної освіти, обумовлений наступними чинниками:

По-перше, динамічний розвиток технологій потребує постійного підвищення кваліфікації працівників або перенавчання для зміни професії, що стало більш поширеним явищем. Наразі бракує якісних статистичних даних щодо частки працівників, які змінюють професію протягом життя, але деякі експерти припускають, що представникам підростаючого покоління доведеться це робити декілька разів протягом життя. Розвиток когнітивних технологій, штучного інтелекту, зокрема великих моделей мови (LLM), невпинно розширює перелік робочих процесів та професій, які можуть бути автоматизовані. Отже, постійне підвищення кваліфікації набуває все більшої актуальності, зокрема задля опанування нових технологій з метою підвищення власної продуктивності

або пошуку більш перспективних з точки зору професійного розвитку видів діяльності.

По-друге, пандемія, війна в Україні, економічна турбулентність та невизначеність, у доповнення до більш звичних факторів стресу у професійній діяльності та в особистому житті, призводять до високих показників «вигорання» працівників [12]. Це негативно позначається на продуктивності та ефективності працівників, може призводити до зменшення активності працездатного населення (downshifting) або більш негативних наслідків. Рекреаційна складова освітнього туризму може сприяти більш ефективному відновленню працівників. Спрямованість та організованість цього процесу дозволяє краще врахувати відповідну специфіку, щоб забезпечити більш довготривалий ефект, ніж традиційний формат відпочинку під час щорічної відпустки.

По-третє, серед роботодавців також спостерігається тенденція врахування згаданих вище тенденцій у кадровій політиці задля зменшення плинності кадрів та розвитку людського капіталу як активу. Окрім інвестицій у навчання персоналу, включаючи створення корпоративних університетів або фінансування освітніх курсів на вибір працівника, корпоративним сектором поширюється практика надання академічних відпусток – довготривала відсутність на роботі зі збереженням заробітної плати або без її збереження. Наприклад, результати дослідження Schabram K., Bloom M. та DiDonna D. [13] свідчать, що частина працівників під час академічних відпусток інвестують час у навчання, сертифікацію та інші активності, які сприятимуть кар'єрному розвитку. Дослідники також роблять висновок, що ініціатива роботодавців як превентивний метод боротьби з критичним виснаженням працівників сприяє поверненню до ефективної роботи після такого відпочинку, на протипагу звільненню. Отже, роботодавці могли б розвивати співпрацю з надавачами послуг освітнього туризму задля розвитку кадрового потенціалу або надавати академічні відпустки зі збереженням заробітної плати (частини заробітної плати) за умови проходження певних освітніх програм, у поєднанні з рекреаційними заходами. Обидва варіанти сприятимуть розвитку освітньому туризму.

По-четверте, освітні інновації також збільшують потенціал розвитку освітнього туризму за рахунок можливостей гібридних (змішаних) форм навчання та поширення менш тривалих еквівалентів традиційних освітніх програм, наприклад мікро-магістерські програми (MicroMasters) та міні-програми з бізнес адміністрування (mini-MBA). Уваги заслуговує також тенденція створення мікро-навчальних програм – короткотривалих курси, які можуть стосуватися окремої технології або її практичного застосування. Наприклад, щоб вивчити мову програмування не обов'язково

отримувати диплом програміста, достатньо пройти курс (низку курсів) з програмування на основі обраної мови. Пройшовши формальну програму підготовки, студент звісно матиме більш ґрунтовні знання в комп'ютерних науках, проте опанування навіть однієї мови програмування у поєднанні з розвиненими загальними когнітивними здібностями може відкрити шлях до працевлаштування. У галузях, де практичний досвід або вузькоспеціалізовані знання мають більше значення за наявність диплому державного зразка, неформальні освітні програми можуть частково замінити традиційні, формальні шляхи здобуття освіти.

У доповнення до низки вказаних припущень наведемо прогнози відомої дослідницької та консалтингової компанії «Gartner» щодо ключових трендів на ринку праці та стосовно роботи взагалі. Для нашого дослідження цей аспект є важливим, враховуючи той факт, що одне з основних завдань будь-якої системи освіти – підготувати до професійної діяльності. Отже, експерти виділяють наступні тенденції:

- перенесення акценту із пошуку нових працівників на більш повне залучення існуючих, зокрема за рахунок розвитку їхніх навичок (*quiet hiring*);

- трансформація робочого середовища, поширення гібридних (змішаних) форм працевлаштування робить актуальним навчання працівників управлінської ланки новим підходам до управління та організації роботи;

- працівники частіше обирають нелінійні шляхи кар'єрного розвитку, що змушує роботодавців переглядати підходи оцінки кандидатів у процесі працевлаштування, акцент поступово переноситься із здобутих дипломів та досвіду на здатність ефективно виконувати певну виробничу функцію (*тобто, нівелюються формальні переваги стандартної освіти, основним стає не наявність знань, а здатність демонструвати вміння ефективно їх застосовувати на практиці, зокрема у різних предметних сферах*);

- враховуючи посилення впливу зовнішніх стресових чинників на ефективність та продуктивність працівників, кращою практикою вважатиметься застосування профілактичних заходів задля недопущення ментального виснаження працівників (*прикладом, на нашу думку, може бути згадана вище практика академічних відпусток*);

- значна частка працівників, які вперше виходять на ринок праці вважають, що отримана ними освіта не підготувала їх належним чином до цього кроку, експерти вказують на недостатній рівень розвитку соціальних навичок та брак необхідної концентрації протягом тривалого робочого дня.

Принципи стимулювання розвитку освітнього туризму. Комітет Міністрів Ради Європи у Рекомендації № R (95) 8 щодо академічної мобільності, яку було схвалено Комітетом Міні-

стрів 2 березня 1995, визначив пріоритетні шляхи досягнення академічної мобільності, на основі яких можна сформулювати принципи стимулювання розвитку освітнього туризму. Варто зазначити, що у цьому документі академічна мобільність визначається як період навчання, викладання та (або) проведення досліджень у країні відмінній від країни постійного проживання, який є обмеженим у часі і обов'язково завершується поверненням таких здобувачів освіти або викладачів додому. Визначені також основні форми академічної мобільності: спеціальні програми, угоди щодо обміну між урядами, закладами вищої освіти або їхніми асоційованими структурами, або незалежні (ініційовані самостійно) подорожі студентів та викладачів (*free movers*).

Висновки з проведеного дослідження. Ключовими рекомендаціями, на нашу думку, які залишаються актуальними, тому їх варто враховувати при розробці як спеціалізованих державних програм, так і політик, що стосуються ширшого кола питань, наприклад, задля спрощення доступу іноземних освітніх туристів як до країни (візовий режим) так і її закладів освіти, є наступні:

Заохочення академічної мобільності, що має важливе значення як для індивідів (розвиток компетенцій) так і установ (країн) походження, де може бракувати певних знань та навичок, що нівелюється (індивіди усувають цей недолік після повернення додому), також розвиваються важливі контакти, взаєморозуміння.

Інтеграційні цілі, культурний обмін тощо. Рекомендації полягають у заохоченні мобільності між різними регіонами, зокрема між Західною та східною і центральною Європою.

Спрощення процедури тимчасового працевлаштування, щоб зробити можливим участь у практичних програмах/тренінгах (окрім працевлаштування викладацького персоналу), включаючи виробничу практику, яка передбачена типовим навчальним процесом. Цей момент є важливим, оскільки саме тенденція до спрощення відповідного регулювання сприяла також відділенню міжнародних студентів від мобільності, оскільки з часом вони зникла умова повернення.

Визнання в країні походження навичок та кваліфікацій, отриманих в інших країнах. Це мабуть один з основоположних принципів розвитку академічної мобільності – не має сенсу отримувати освіту за кордоном, якщо ти не зможеш її використати вдома (або не має сенсу повертатись, тому шукають роботу там, де ці кваліфікації визнають). Цей момент є досі актуальним (впливає на географічну структуру академічної мобільності та структуру дисциплін, які вивчають іноземні студенти). Більше того, це той аспект, де державна політика може досягти багато, оскільки багато вирішують міждержавні угоди, хоча цей процес

може також бути неформалізованим (роботодавці можуть вирішувати, що визнавати). Державна політика має забезпечити можливість трансформації балів (кредитів) з однієї системи в іншу (визнання, зарахування пройдених курсів), щоб не доводилось двічі прослуховувати одні дисципліни, щоб формувалась комплексна інформація про академічні успіхи людини.

Розвиток інфраструктури є наступним важливим аспектом для розвитку академічної мобільності, особливо враховуючи можливості незалежної/неформальної мобільності (коли індивіди самі ініціюють). Саме Рекомендації передбачали запровадження сервісів мобільності, які мали спростувати процес інформування, консультацій, прийому, розміщення.

Список використаних джерел:

1. Ritchie B.W., Carr N., Cooper C.P. (2003) *Managing Educational Tourism*. India : Channel View Publications.
2. Статистична інформація. URL: <http://data.uis.unesco.org>
3. Dongerkery S.R. (1955) *Thoughts on University Education*. India : Popular Book Depot.
4. Erasmus+ annual report 2021. (2022). URL: <https://data.europa.eu/doi/10.2766/635340>
5. Hussein S.H., Kusairi S. and Ismail F. (2021) The impact of educational tourism on economic growth: a panel data analysis. *Int. J. Business and Globalisation*. Vol. 28. No. 1/2. P. 172–192.
6. *Academic Tourism: Perspectives on International Mobility in Europe*. (2020). Germany: Springer International Publishing.
7. Kosmaczewska J. & Jameson S. (2021) “Education First” or “Tourism First”—What Influences the Choice of Location for International Exchange Students: Evidence from Poland. *Journal of Hospitality & Tourism Education*. No. 35. P. 1–16. DOI: <https://doi.org/10.1080/10963758.2021.1963750>.
8. SDG Resources for Educators - Quality Education. URL: <https://en.unesco.org/themes/education/sdgs/material/04>
9. International Standard Classification of Education (ISCED) 2011. URL: <https://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/international-standard-classification-of-education-isced-2011-en.pdf>
10. Council of Europe, Recommendation No. R (95) 8 of the Committee of Ministers to Member States Academic Mobility. URL: <https://rm.coe.int/16804e4d00>
11. Glossary of Tourism Terms. URL: <https://www.unwto.org/glossary-tourism-terms>
12. Future Forum Pulse. URL: <https://futureforum.com/research/future-forum-pulse-winter-2022-2023-snapshot>
13. Schabram K., Bloom M., DiDonna D.J. (February 22, 2023) Research: The Transformative Power of Sabbaticals. URL: <https://hbr.org/2023/02/research-the-transformative-power-of-sabbaticals>
14. 9 Future of Work Trends For 2023. URL: <https://www.gartner.com/en/articles/9-future-of-work-trends-for-2023>

References:

1. Ritchie B.W., Carr N., Cooper C.P. (2003) *Managing Educational Tourism*. India : Channel View Publications.
2. Statystyczna informacja. Available at: <http://data.uis.unesco.org>
3. Dongerkery S.R. (1955) *Thoughts on University Education*. India : Popular Book Depot.
4. Erasmus+ annual report 2021. (2022). Available at: <https://data.europa.eu/doi/10.2766/635340>
5. Hussein S.H., Kusairi S. and Ismail F. (2021) The impact of educational tourism on economic growth: a panel data analysis. *Int. J. Business and Globalisation*, vol. 28, no. 1/2, pp. 172–192.
6. *Academic Tourism: Perspectives on International Mobility in Europe*. (2020). Germany: Springer International Publishing.
7. Kosmaczewska J. & Jameson S. (2021) “Education First” or “Tourism First”—What Influences the Choice of Location for International Exchange Students: Evidence from Poland. *Journal of Hospitality & Tourism Education*, no. 35, pp. 1–16. DOI: <https://doi.org/10.1080/10963758.2021.1963750>.
8. SDG Resources for Educators – Quality Education. Available at: <https://en.unesco.org/themes/education/sdgs/material/04>
9. International Standard Classification of Education (ISCED) 2011. Available at: <https://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/international-standard-classification-of-education-isced-2011-en.pdf>
10. Council of Europe, Recommendation No. R (95) 8 of the Committee of Ministers to Member States Academic Mobility. Available at: <https://rm.coe.int/16804e4d00>
11. Glossary of Tourism Terms. Available at: <https://www.unwto.org/glossary-tourism-terms>
12. Future Forum Pulse. Available at: <https://futureforum.com/research/future-forum-pulse-winter-2022-2023-snapshot>
13. Schabram K., Bloom M., DiDonna D. J. (February 22, 2023) Research: The Transformative Power of Sabbaticals. Available at: <https://hbr.org/2023/02/research-the-transformative-power-of-sabbaticals>
14. 9 Future of Work Trends For 2023. Available at: <https://www.gartner.com/en/articles/9-future-of-work-trends-for-2023>

E-mail: menedger_2012@ukr.net